

TÜRKİYE'DE KORUMA YASALARININ TARİHSEL GELİŞİMİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

THE RESEARCH ON THE HISTORICAL IMPROVEMENT OF CONSERVATION LAW IN TURKEY

Yrd. Doç. Dr. D.Türkan KEJANLI*

Yrd. Doç. Dr. Can Tuncay AKIN*

Öğr.Gör. Aysel YILMAZ*

ÖZET

Günümüzde uluslar arası platformlarda tarihsel çevre koruması tek anıt korumasından başlayarak çağdaş işlevlerle bütünleşerek korumayı amaçlayan bir anlayışa ulaşmıştır.

Türkiye'de koruma olayı, gelişmiş ülkelerdeki koruma gelişimini daima geriden takip etmiş; mimari ve kentsel kültür mirasının korunması amacıyla kamu müdahalesini düzenleyen, yönlendiren önemli yasal mevzuatı oluşturmaya çalışmış ve sonuçta da ülke bütününde, bölge, kent ölçeğinde yetki dağılımını sağlayıcı tedbirler alınması aşamasına gelmiştir.

Türkiye'deki politik ve ekonomik değişim dönemleri incelendiğinde çıkarılan temel yasaların bu dönemlerle çakıştığı, son yıllarda ise artık Avrupa'da uygulanan çağdaş koruma düzeyine ulaşmaya başladığı görülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Koruma, kentsel koruma, yasalar.

ABSTRACT:

Historical environment conservation has begun with one monument and has reached at an understanding that is aimed to conservation unified with contemporary functions in international platforms.

Conservation studies in Turkey, has followed perpetually the conservation development in developed countries from behind and has strived to form important constitutional object which controls and orients the public intervention for the purpose of conservation of architectural and urban heritage and consequently it has become to the stage that takes steps for providing authorizing distribution in country, region and urban scale.

When the political and economical alternation is examined the principal laws conflict with this period, from now on; it is seen that conservation has reached to contemporary conservation level that is applied in Europe.

Key words: Conservation, urban heritage conservation, laws.

1. XX. yy. Öncesinde Koruma Düşüncesi

Ülkemizde eski eserlere karşı ilk ilgi, XIX. yüzyıl ortalarına doğru başlamıştır. Avrupa'da doğan ve gelişen modernite projesi, sanayi devrimini takiben 1840'lı yıllardan itibaren Osmanlıları da etkilemiştir.¹ Dinçer ve Akın'ın da belirttiği gibi (1994) Devlet işlerini yönlendirecek batılılaşma ürünü kamu binalarının yapımının ön plana çıkmasıyla sadece taşınır kültür varlığının korunması için çıkarılan Asar-ı Atika Nizamnameleri ile koruma yasal tabana

* Dicle Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

¹ Osmanlı toplum yapısı içinde özel alan ve kamusal alan farklılaşmaya başlamış, bireysel haklar ve mülkiyetin kurumsallaşması gündeme gelmiş, sınıfsal farklılaşma değişmeye yüz tutmuş, klasik Osmanlı düzeninin askeri sınıftan gelen yönetici kadroların yerini ücretli devlet memurlarından oluşan bir bürokrasi almıştır (Tekeli, 1998).

oturtulmuştur. “Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümeni” bu yasaıı uygulayacak kurum olmuştur (Dinçer, Akın, 1994). Asar-ı Atika Nizamnameleri kapsamında olmayan sivil mimarlık örnekleri de yok olmuştur. Kent planlaması Türkiye’ye öncelikle İstanbul’dan başlayan uygulamalarla girmiştir. İstanbul’un ilk planlama çalışması 1836-1837 arasında Von Moltke tarafından yapılmıştır. Bu çalışmaların paralelinde de ilk imar talimatnamesi niteliğindeki 1839 tarihli “ilmühaber” yayımlanmıştır. Bunu 1848 tarihli Ebniye Nizamnamesi izlemiştir.

XIX. yy.ın ikinci yarısından sonra Klasik Osmanlı Döneminde kadının yönlendiriciliğinde, mimarbaşı ve muhtesibin denetiminde ve vakıfların sağladığı hizmetlerle düzenlenen bir kentsel yaşam, yeni dönemin gereksinmelerini karşılayamazken, bunun yerini “Şehremaneti” yani Belediye yönetimi almış ve ilk olarak İstanbul’da 1855’te kurulmuştur (Tekeli, 1998).

1864’te Turuk ve Ebniye Tüzüğü ile bazı imar kuralları belirlenmiş ve uygulamaya konulmuştur (Bektaş, 1992). 1870 tarihli Vilayetler Kanunu ile de, vilayet merkezlerine İstanbul’dan gelen devlet memurlarının yerleştirilmesi için, yeni bir merkez oluşturulacak ve kente Hükümet Konağı, Belediye binası, Demiryolu ve İstasyon binası, Adliye binası gibi yeni öğeler eklenirken, halkevleri de özellikle küçük ve orta boy kentlerde önemli bir kültür odağı işlevi görecektir (Osmay, 1998).

1877 Birinci Meşrutiyet döneminde de Dersaadet ve diğer vilayetler için çıkartılan “Belediye Kanunları”yla bu yeni yönetim biçimi tüm imparatorluğa yayılmıştır. Bundan sonra ise 1882 tarihli Ebniye Kanunu yürürlüğe konmuştur (Tekeli, 1998). Osmanlı İmparatorluğunda planlamayı yönlendiren bu Kanun, kent yollarının genişletilmesiyle ilgili içeriği ile önem kazanırken, aynı zamanda yangın yerleri ve göçmen mahallelerinin grid örtülü dokusu da mekanda ikili bir dokuyu ortaya çıkarmıştır (Dinçer, Akın, 1994). Kent planlamasının uygulanması 1850’li yıllardan sonra İstanbul dışındaki kentlere de yayılmaya başlamıştır.

Genel olarak XX. yy. öncesi, Osmanlı İmparatorluğunun geleneksel ekonomik işlevlerinin çöküntüye uğradığı, Osmanlı yönetim yapısındaki değişmeler doğrultusunda yeni yönetim ve diğer kamu binaları ile askeri yapıların yapılmaya başlandığı, at arabası kullanımının yaygınlaştığı ve savaşlar ile yangınlarla tahrip olmuş mekan ve altyapının bulunduğu (Dinçer, Akın, 1994) dönemi kapsar. Tanzimat’la birlikte başlayan koruma düşüncesi ilk başlarda salt “taşınır eser”² kapsamış, bunu daha sonraları anıtsal yapı koruması izlemiştir. Avrupa’da yaşanan kapitalist gelişme sonucu doğan sanayi kentini yadsıma ve onun özellikle sağlık

² Osmanlı Dönemindeki taşınır eski eser kaçakçılığı nedeniyle taşınmaz kültür varlığı yok sayılmış, Nizamnamede korunması gerekli eser olarak taşınır eski eser kastedilmiştir (Çeçener, 1995).

sorunlarına çözüm bulma kaygısından kaynaklanan modern kent planlamasına karşın (Tekeli, 1985) Türkiye’de bu dönemlerde, kentsel ölçekli bir koruma düşüncesi henüz oluşmamıştır ve buna bağlı olarak da kentsel dokular korunamamış ve tahrip olmuştur. Genel olarak batıda modern kent planlaması çalışmaları, Osmanlı kentlerinde yangınların önlenmesi, yolların genişletilmesi ve kent çevresinde yeni mahalleler kurulması şeklinde yansımaları bulmuş ve Cumhuriyet Türkiye’sine aktarılan kavramların temelini oluşturmuştur (Dinçer, Akın, 1994).

2. XX. yy.da Koruma Düşüncesi

“Güzel kent” anlayışının yönlendirdiği kent planlaması çalışmalarının gündeme girmesi 1910’larda anıtların çevrelerinin açılarak tüm görkemleriyle ortaya çıkarılmalarını amaçlayan Haussmann yaklaşımı ile başlayan görüş, Türkiye’de de egemen olmuştur. Anıtları yeni açılan meydanların ortasında yalnız bırakan anlayış hem geleneksel kent dokusunu bozmuş, hem de bazı ikincil anıtların yıkılmasına neden olmuştur. 29 Ekim 1923’te Cumhuriyetin kurulması ile birlikte de, koruma konusunda yeni ve çağdaş ilkelerin ortaya çıkma süreci başlamıştır.³ Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye’de gelişen ve Ankara’nın başkent olmasıyla oluşan modernleşme hareketi ile 1923 ile 1933 yılları arasındaki on yıl içinde başkent mekanını planlı olarak yeniden yaratmak için günümüzde de önemini koruyan çok değerli ve özgün yasal-yönetimsel düzenlemeler yapılmıştır. Ankara’nın başkent olarak ilanı ile büyük bir kent planlaması öne çıkmakta ve bu kent, Cumhuriyet’le birlikte modernleşme projesinin uygulandığı ilk Anadolu kenti özelliğini kazanmaktadır. Planlama ve koruma kavramları için Ankara’nın gelişimi, Dinçer ve Akın’ın da (1994) vurguladığı gibi, bu dönemin kurumsallaşmasına bir basamak olmuştur.

1928 yıllarında Ankara İmar planının yapıldığı dönemlerde, diğer iller hızlı bir büyüme göstermemiş, ancak küçük çaplı da olsa planlı bir gelişme öngörülmüş ve “Türkiye’nin bayındırlığı, vatandaşların düzgün belediye yönetimi altında medeniyet yaşayışı görmelerine, belediyelerin yükselmelerine kentlerin sağlığın, temizliğin, güzelliğin ve modern kültürün örneği” olmaları önerilmişti. Bu dönem “güzel kent anlayışının Türkiye’de yayılmaya başlamasının sonucuydu. Kentin tümü planlanmış ve genellikle var olan kent dokularına saygılı olmayan modernist bir yaklaşım öngörülmüştür.⁴

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması ile tek partili devlet eliyle sanayileşme (Bilgin, 1998)

³ Bu dönemde “Hars Müdürlüğü” kurulmuştur. Bu müdürlüğün kurulmasıyla birlikte ülkemizde müzecilik de gelişmeye başlamıştır (Ekinci, 1997).

⁴ Yeni bölgeler bahçeli ev düzeninde idi. Bu batıda gelişmiş olan Bahçe Kent ütopyasının Türkiye’ye yansımaysıydı (Tekeli, 1998).

ön plana çıkmış, Başkent İstanbul'dan Ankara'ya taşınmış, ülke demir ağlarla örülmüş, 1929 yılından sonra gelişen devletçilik politikası sonucu uygulanmaya başlayan sanayi planlarında yapılması öngörülen fabrikaların yerleri için, demiryolu güzergahı üzerindeki küçük Anadolu kentleri seçilmiştir. Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk yıllarında "Sağlıklı Kent" ve "Güzel Kent" yaklaşımlarının devam ettiği fakat yerini giderek "Pratik Kent" akımına bırakmaya başladığı bir kavramsal yapı görülmektedir (Dinçer, Akın, 1994).

2.1. 1930 ile 1950 Yılları Arasındaki Yasal Gelişim

Ankara'dan yayılan planlama olgusu 1930 ile 1950 yılları arasındaki kentsel gelişim düzenlenmesinde etkili olmuştur. Pek çok kentte yeni gelişen yönetim işlevleri ve bunlara yönelik hizmetler ile eski kent dokusuyla bütünleşen geleneksel merkezin olduğu ikili bir merkez belirgin olarak görülmektedir.⁵

İlk aşamada Cumhuriyet yönetimi 1930 ile 1935 yılları arasında çıkardığı yasalar ile, Osmanlılardan kalan mevzuatı değiştirmiş ve yeni bir kurumsal düzenlemeye gitmiştir. Bunlar, 1930 yılında çıkarılan ve her belediyeye plan yapma zorunluluğu getiren 1580 sayılı Belediye Kanunu ve yine aynı yıl çıkarılan 1593 sayılı "Umumi Hıfzısıhha Kanunu" ile 2033 sayılı "Belediye Bankası Kuruluş Kanunu"dur. Bu kanunlarla, Anadolu devlet işletmelerinin kurulduğu kentlerin ve diğer önemli yerleşmelerin Ankara'da geliştirilmekte olan modele uygun olarak çağdaşlaşması sağlanması çabaları başladı. Bu amaçla, kentlerin tarihi çekirdeği üzerinde açılan ana arter ve bu arterin sonuçlandığı Cumhuriyet Meydanları, Hükümet Konağı ve Resmi Kurum binaları ile tarihi eserlerin bulunduğu bölgelerin etraflarının açılarak, herkese gösterilerek korunması düşüncesi ile 1/500 ölçekli uygulama planları yapılmıştır (Dinçer, Akın, 1994). 10.06.1933 yılında kabul edilen ve 21.06.1933 yılında yayınlanan 2290 sayılı "Belediye Yapı ve Yollar Kanunu" ile, yapıların çevreleri ile birlikte bir bütün olarak korunması gerektiğine değinilmiş (Akozan, 1977), oluşturduğu nüfus projeksiyonu kavramı ile planlamaya kent bütününde bakışı oluşturmuş (Dinçer, Akın, 1994), eski eserlerin yoğun olduğu alanlarda özel bir planlama metodu olması gereği vurgulanmış, ayrıca, anıtsal nitelikli eski eserlerin her yönünde 10 metre açıklık (yapı yaklaşma sınırı) olması öngörülmüştür. Mimari eserlerin imar planları yoluyla korunması bilincinin yaygınlaşmasından sonra kent planlama ilkeleri içinde tarihsel ve doğal değerlere saygılı olmak düşüncesi de önem kazanmıştır. 1934 yılında çıkarılan 2722 sayılı "Belediyeler İstimlak Kanunu" ile 1935 yılında çıkarılan 2763 sayılı "Belediyeler İmar

⁵ Bilgin'e göre (1998), bu ikili merkezin oluşmasındaki en önemli etken, modernleşmenin ticaret ve finans sektörüne dayanmış olmasıdır.

Heyeti”nin kuruluşuna ilişkin kanun da önemli kanunlardandır (Tekeli, 1998). 1936 yılında çıkarılan “Şehirlerin İmar Planlarının Tanzimi İşlerine Ait Umumi Talimatnamesi”nde ise, kent planlarının standartlaştırılması ve harita mühendisi yerine mimara yetki tanınması kentsel mekanların oluşumunda etkili olan yasalardan biridir (Dinçer, Akın, 1994). 1934 yılında müzeler, 1935 yılında ise Vakıflar yeni bir düzenleme kapsamına alınmışlardır (Akçura, 1972).

Atatürk dönemiyle birlikte; anıtsal nitelikte tarihsel mimari eserlerin korunması gereğinin ağırlık kazandığını ve ilk kez bu eserlerin imar planları yapımı sırasında korunmalarının tartışıldığını görmekteyiz. 1930 yıllarından sonra eski eser anlayışı içine taşınmazların da girmesiyle koruma anlayışı genişlemiştir. Bu dönemde ülke genelinde 3500 eser uzmanlar tarafından saptanmıştır (Tekeli, 1998). Cumhuriyet dönemini takiben 1930’lu yıllarda başlayan kurumsal yapıda oluşturulmaya çalışılan sistem, bu dönemin kent yönetimi ve kent planlaması konusundaki yaklaşımını 1980’li yıllara ve hatta daha sonrasına kadar taşıyıcı niteliktedir.

Kentsel korumaya karşı ilk gerçek yaklaşım 23 Temmuz 1932’de onaylanan H. Jansen’in hazırladığı Ankara İmar Planında görülmüş; imar planı raporunda kalenin ulusal yaşamın simgesi sayılarak korunması ve etraftan kolaylıkla algılanabilmesinin gereği savunulurken; 1937 yılında kale ve çevresi ilk kez protokol alanı olarak koruma kapsamına alınmıştır. İçişleri Bakanlığına bağlı “Belediyeler İmar Heyeti” ile, Bayındırlık Bakanlığına bağlı “Şehircilik Fen Heyeti”, bu dönemin uygulayıcı ve denetleyicisi olan kurumlardır (Dinçer, Akın, 1994).

Yapılan kurumsal düzenlemeler ile, 1945 yılında 4759 sayılı yasayla “İller Bankası” kurulmuştur. Amacı belediyelere planlama ve altyapı projelendirme konusunda teknik hizmet üretmek ve bunların finansmanı konusunda yardım etmek olan bu kuruluş (Tekeli, 1998), o dönemde yeterli bir kurum olmasına rağmen zaman içinde, kentlerdeki büyük dönüşüme cevap veremez hale gelecektir. 1948 yılında çıkartılan 5237 sayılı “Belediye Gelirleri Kanunu” ile Belediyenin gelirleri arttırılmaya çalışılması hedeflenmiş ancak, kentlerdeki büyük dönüşüm karşısında Belediye gelirleri de yeterli olamazken tarihi çekirdeğe sahip kentlerdeki hizmet ve planlama çalışmaları dönüşümü karşılamaktan uzak kalmıştır. Bu da kentlerde gecekondular ve yap-satçı üretimi hızlandırarak tarihi kentleri tahrip etme sonucuna zemin hazırlamıştır.

2.2. 1950 ile 1980 Yılları Arasındaki Yasal Gelişim

Sanayileşmiş ülkelerde özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan beri, kentsel tarihi sivilizasyonların korunması için büyük çaba gösterilmektedir. Ülkemiz mimarları, restorasyon uzmanları, şehircileri bu çabaları yakından izleyip, benzer uygulamaların ülkemizde de yer alması için çaba

göstermelerine rağmen, kentsel koruma, dönemin politik ve sosyo-ekonomik⁶ yapısındaki değişimlere bağlı olarak sürekli bir değişim ve başkalaşım yaşamıştır. Bu başkalaşımın temelinde, Türkiye'deki koruma sınırlarının batı ülkelerinininkinden tamamen farklı kökenlere dayanması yatmaktadır.

Dinçer ve Akın'ın (1994), tek bir dönem olarak ele aldığı liberal ekonominin başkenti İstanbul eksenli planlama-koruma olgusunu kapsayan 1950-1980 yılları arasındaki döneme karşın, Tekeli (1998) bu dönemi, II. Dünya Savaşı ile 1960 yılına kadar olan “popülist bir modernite” projesinin uygulandığı dönem ile kurumsal yapının yeniden yapılandırıldığı 1960 ile 1980 yılları arasını kapsayan iki ayrı dönem olarak ele almıştır. Bu çalışmada ise, 1950’li ve 1960’lı yıllara damgasını vuran liberalleşmenin “geniş kapsamlı planlama” anlayışını doğurması ve Türkiye’de akademik çevrelerde tartışılmaya başlanması nedeniyle (Dinçer, Akın, 1994), 1950 yılı korumada yeni bir dönemin başlangıcı kabul edilmiştir.

2 Temmuz 1951 tarihinde yürürlüğe giren 5805 sayılı “Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Teşkiline ve Vazifelerine Dair Kanun”la yurtiçinde korunması gereken mimari ve tarihsel özelliklere sahip anıtların ve diğer taşınmaz eski eserlerin korunma, bakım, onarım, restorasyon işlerinde uyulacak ilkeleri ve programları saptamak; saptadığı ilke ve programların uygulanmasını izlemek ve denetlemek; anıtlar ve taşınmaz eski eserlerle ilgili olarak kendisine sunulacak ve özel araştırmaları ile kurul üyeleri tarafından bilgi edinilecek her türlü konu ve uyuşmazlık üzerinde bilimsel görüş bildirmekle yükümlü Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) kurulmuştur. Bu kurulun kurulması ile Cumhuriyet döneminde korumayla ilgili çok büyük bir adım atılmıştır. Bu yasa toplumun o sırada ve hatta bugün sahip olduğu koruma bilinci ve isteğinin çok üzerinde bir tarih bilinciyle hazırlanmıştı ve tek anıtsal yapının korunması temeline dayanıyordu. Daha sonraki yasal değişimler kentsel sit kavramını da içine alacaktır.

GEEAYK kurulduğu günden bu yana taşınmaz eski eserlerin korunması konusunda en yetkili kuruluş olmuştur. Bu kurul, kurulduğu yıllarda Milli Eğitim Bakanlığı’na, sonra Kültür Bakanlığı’na ve Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı’na bağlı görünmesine karşın çalışmalarında

---

⁶ II. Dünya Savaşı birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de saygılı bir demokrasi (Tekeli, 1998) anlayışının gelişmesine yol açmış ve bu savaş sonrasında ülke ekonomisinde özellikle tarımda makineleşmeye ağırlık verilmesi sonucu verimlilik artmış, erken endüstrileşmiş ülkelerden başlayarak bütün dünyaya yayılan evrensel eğilimler Anadolu üzerinde de etkili olmuştur. Bilgin (1996), yerleşme düzeni üzerinde köklü bir dönüşümün kaynağı olacak olan bu evrensel eğilimleri üç başlıkta toplamıştır. Bunlar; düzenli nüfus artışı, düzenli nüfus yoğunlaşması, artan ve yoğunlaşan nüfusun iş yapma ve yaşam organizasyonunun düzenli olarak değişmesidir. Uluslar arası ilişkiler ve değişen ulusal ekonomik programlar dönemin temel özelliğini oluşturmuş, Küçük üretici ve tüccar sınıf gelişmeye başlamış ve bu sınıf küçük yapsatçı aracılığı ile kentlerin biçimlenmesinde büyük rol oynamıştır (Dinçer, 1994).

bağımsızdır. 10.05.1952 tarihinde de kurulun kuruluş ve görevlerini, çalışma şeklini açıklayan “Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Talimatnamesi çıkarılmıştır (Talimatname 1959, 1962 ve 1974 yıllarında yeniden düzenlenmiştir). Kuruluşundan hemen sonra taşınmaz eski eserlerin korunması konusunda önemli kararlar almaya başlayan Kurulun bu yıllarda aldığı önemli kararlar arasında eski eserleri yaşatmak için bunlara bir işlev verilmesi (10.08.1953, No.155), eski eserlerin çökme tehlikesi olsa da yıkılmayıp onarılması (19.03.1956, No.466); Kurul tarafından korunmaları gerekli görülmeyen yapıların yıkılmadan önce rölövelerinin kurula gönderilmesi (06.06.1956. No.506), İstanbul surlarının (06.01.1957, No.607) ve İstanbul sahil surlarının korunması (06.08.1957, No.707), konuları sayılabilir (Zeren, 1981). 1955 yılında önemli bir gelişme olarak eski eserlerin Turizmle ilişkisini kurmak ve mevcut örgütleri yeniden düzenlemek, geliştirmek için teklifler yapıldığı da bilinmektedir (Zeren, 1981).

1954 yılında 6235 sayılı yasa ile “Türk Mühendis ve Mimar Odalarının” kuruluşu gerçekleşmiştir. Daha sonraki yıllarda etkili bir rol yüklenecek olan bu sivil toplum kuruluşunun kurulması ile kurumsal yapıda önemli adımlardan biri atılmış olmaktadır.

1950’lerden sonra kentin imarlı ve planlı alanları olan merkezi iş alanları ve çevresinde nüfus artışı ve yoğunlaşmanın ortaya çıkmasıyla, o tarihe kadar bireysel mülkiyette olan 1-2 katlı evler ve çok katlı apartmanlar, 1954 yılında çıkarılan 6217 sayılı yeni bir yasal değişiklikle ve kat mülkiyetine olanak tanınmasıyla yıkılmış ve yerlerine çok katlı konut birimleri inşa edilmiştir (Osman, 1998). Bu süreç, büyük kentlerde olduğu gibi Anadolu’nun diğer kentlerindeki merkezi iş alanlarında da yaşanmıştır.

1956 yılındaki 6785 sayılı “İmar Kanunu” dünyada gelişmeye başlayan o dönemin yeni planlama anlayışının yansıması olmuş, kentlerde planlamayı belediye sınırları dışında mücavir alanlara taşıyarak, büyüyen kentlerin imar sorunlarına bir yanıt arayışını yansıtan nitelikteyken (Tekeli, 1998); Belediyeler ile İmar İskan Bakanlığını da planlamada yetkili kılmıştır.

Eski eserlerin imar planlarında korunması düşüncesinin tartışmasız kabul edildiği yıllarda yürürlüğe giren 6785 sayılı “İmar Kanunu”, umulanın tersine Eski Eser ve Tarihi Çevre Koruma konusuna uygulama yönünden bir açıklık getirmemiş; ancak 25. maddesi ile yeni yapıların komşu sınırlarına, yol ve su kenarlarına kara ve demiryollarına ve “eski eserlere” yaklaşma uzaklıklarının özel nizamnamelerle belirlenmesini öngörmüştür. Yasanın yapı ile ilgili maddeleri planlamaya dönük maddeleri ile karşılaştırıldığında toplam 63 maddeden ancak 12’si planlama kavramını düzenler niteliktedir (Dinçer, Akın, 1994).

1958 yılında 7116 sayılı yasayla İmar ve İskan Bakanlığı bir uzman Bakanlık olarak kentleşme karşısında planlama, konut ve yapı malzemesi konularında (Tekeli, 1998) etkili göreve

sahip olurken, özellikle kent planlamalarının öncelik taşıdığı görülür.⁷

1960'lı yıllar dünyada koruma anlayışının önemli değişimlere uğradığı yıllara denk düşerken, Türkiye'de ise 1960'lı yıllar ülke yönetiminde de yeni bir dönemin başladığı yıllardır ve bu dönemin koruma konusunda en önemli olayı 1961 Anayasa'sıdır. Anayasanın 50. Maddesine göre Devlet, tarih ve kültür değeri olan eser ve anıtları korumakla yükümlüdür. Bu Anayasa devlet yapısında önemli değişikliklere yol açarken, önemli kurumsal yapıların oluşmasına da öncülük etmiştir. Aynı zamanda planlı bir kalkınma ilkesini getiren bu Anayasa Türkiye'de planlı bir karma ekonomi politikasının da uygulanmasına öncülük eder niteliktedir.⁸

1960'lı yılların ortalarına kadar Türkiye'de küçük üretim faaliyetleri büyük ölçüde MİA çevresinde yer alırken, kent merkezi yakınındaki bu üretici faaliyet yığılması, trafik sorunlarından çevre kirliliğine, yangın tehlikesine kadar birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. 1969 tarihli "İmar ve Yol İstikamet Planlarının Tanzim Tarzları ile Teknik Şartlarına ve Bu İşleri Yapacak Uzmanlarda Aranacak Ehliyete Dair Yönetmelik" ile yasa koyucunun planlama kavramını uygulamaya aktarmadaki sınırlar ve koşulların düzenlenmesi amaçlanmış ve 2. maddesi ile "protokol bölgesi yapı düzeni korunacak mevcut konut alanları" olarak tanımlanan alanlar planlama kurumunun içinde bugünkü anlamda "kentsel sit" kavramının başlangıcını oluşturmuştur (Dinçer, Akın, 1994).⁹

1960'lı yılların sonundan itibaren kentsel ölçekte koruma sorunu, ilgili yasalarda yer almaya başlamış ve bu yasalarda 1964 yılında yayınlanan Venedik Tüzüğü'nün Türkiye'deki ilk etkilerine de rastlanılmış bulunmaktadır. Uygulamalarda ise, mevcut plan uygulamalarına devam edilirken, anıtsal yapıların tespit ve tescil işlemleri ancak 1970'lerden sonra olmuştur. Tarihi anıtların tek başlarına değil de çevreleri ile beraber düşünülmesi ve "Sit" anlayışının yerleşmesi ilkesinin doğması aşamasına gelinmiştir (Salman, 1976).

11.07.1972 yılında 6785 sayılı yasaya ek 1605 sayılı imar yasasının 6. maddesi ile de,

⁷Genel olarak bu dönemler, gecekondulaşmanın arttığı ve buna bağlı olarak af yasalarının çıktığı dönemlerdir ve savaş sonrası ihtiyacı karşılamak amacıyla konut sorunları üzerinde çalışmalar yapılmıştır.

⁸Popülist politikalarla kırsal kesimde küçük üreticiliğin sürdürülmeye çalışılması ve dışa göç, hızlı kentleşmenin yavaşlayarak sürmesine neden olmuştur. Planlama düşüncesinin kazandığı saygınlık, kalkınmanın ve sosyal değişimin mekansal boyutlarını kavrama ve denetlemenin başarılabilir bir amaç olarak görülmesine yol açmıştır ve bu amaç modernist çizgideki en uç ve gerçekçi olmayan ifadesini Milli Fiziki Plan kavramında bulmuştur. Fiziki planlama faaliyetleri içinde de yeni bir uzmanlık alanı olan kentsel koruma planlaması ortaya çıkmıştır (Tekeli, 1998).

⁹Türkiye'de 1970'li yıllar, kent içi ulaşımın hızlandığı ve yoğunlaşmanın yaşandığı, özellikle bu yoğunlaşmaların tarihi kent merkezlerini tehdit ederek tahribine yol açtığı yıllardır. Bu anlamda tarihi çekirdeklerde yolların genişlemesi, merkezi iş alanı çevresindeki binaların yık-yap süreçleri ile kat sayılarının artması ve giderek yeni sıklıklarla çevrenin bozulması süreci yaşanırken (Osmay, 1998), bu merkezlerde 1970'li yılların ortalarına kadar yağ lekeli halinde büyüme süreci yaşanmıştır. Tarihsel ve kültürel değerlerin tahrip edilmesi, yoğunluğun artarak devam etmesi ve yeşil alanların yok olması ile sosyal altyapıların yetersiz kalması da tarihi kentlerin sorunları arasında yer almakta ve korumanın ölçeğinin genişlemesine neden olmaktadır.

tarihi değeri olan anıtsal ve sivil mimarlık ürünlerinin korunmasının yanı sıra, bunlar ile bir bütünlük teşkil etmek üzere korunması gerekli çeşme, eski sokak ve meydancık tanımını kullanarak korumayı bir bütün içinde ele almayı öngörmüştür (Dinçer, Akın, 1994). Bu yasa 1969 yılında çıkan yasadaki protokol bölgesi kavramını güçlendirici niteliktedir. Yasanın öngördüğü bir diğer konu ise, gerekli görüldüğü takdirde korumanın gerçekleştirilmesi için bu yapıların istimlakı ya da sahibine bakım ve onarım¹⁰ için yardımcı olunması konusunda belediye ya da ilgili kuruluşlara görev vermesidir (Dinçer, Akın, 1994).

Bu yasadan önce bir taşınmazın eski eser olup olmadığının ve eski eserse koruma koşullarının saptanması yetkisi 5805 sayılı yasa ile GEEAYK'a verilmişken, Ek madde 6 ile tarihi ve mimari değeri GEEAYK tarafından saptanan taşınmaz eski eserin koruma koşullarının GEEAYK'ın da görüşü alınarak Milli Eğitim, Turizm ve Tanıtma, İmar ve İskan ve Maliye Bakanlıkları ile Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından belirleneceği hükme bağlanmış, daha önce yalnız Milli Eğitim Bakanlığına ait olan gerekli durumlarda eski eserin ve yakın çevresinin kamulaştırılması veya kamulaştırma yapmaksızın parasal ve teknik yardım yapma yetkisi diğer dört kuruluşa da verilmiştir. Ek madde 6, eski eserlerin yakınında yapı yasağı getirilen alanların kamulaştırılmasında belediye sınırları içinde ve komşu belediye sınırları içinde ilgili belediyeleri belediye sınırları dışında özel idareleri, ilgili Bakanlıkları, Vakıfları ya da eski esere bakmakla yükümlü kamu kuruluşlarını görevlendirmiştir.

25.04.1973 ve 1710 sayılı "Eski Eserler" yasası ile tarihi eserlerin korunmasına ciddi ilk adım atılmıştır. Bu kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte, kültürel miras ve kültürel çevremizin korunması ile ilgili çalışmalar 5805 ve 1710 sayılı yasalar kapsamında sürdürülmüştür. Bu kanunla, taşınır ve taşınmaz eski eserlerin ayrıca, anıt, külliye, tarihi sit, arkeolojik sit, tabii sit kavramlarının ilk defa ayrıntılı tanımları ve kapsamaları belirtilmiştir. Bu yasanın 15. maddesiyle tarihi yapıt sahiplerine parasal ve teknik destek sağlanabileceğine söz verilmesine karşın, bunu destekleyecek kaynak işlerliğe kavuşturulamamıştır.

1710 sayılı Eski Eserler Kanunu ile getirilen "sit" kavramından sonra koruma, parsel ölçeğinden alan ölçeğine taşınmış, buna paralel olarak kurulun yetki, sorumluluk ve görev alanı genişlemiştir ve planlama, turizm, gelişme ve kalkınma konularının koruma ile ilişkilendirilmesiyle birlikte bu konu, ilgili diğer kurum ve kuruluşların da sorumluluk alanına girmeye başlamıştır (Avcı, 2001).

¹⁰1970'lerde koruma konusundaki bir başka önemli gelişme de kullanım hakları kısıtlanan eski eser sahiplerine parasal destek sağlanması yolunda çözümler aranması ve ilk kez 17.07.1972 tarihli ve 1610 sayılı "Emlak Vergisi Yasası"nın 30. Maddesi ile, belgeli eski eserlere 1/10 oranında vergi indirimi uygulanmasının kabul edilmesidir (Zeren, 1981).

GEEAYK 13.02.1976 tarih ve 8891 sayılı kararı ile özellikle yerleşik alanların korunması konusunda tartışmalara yol açan “kentsel sit” deyimini 1710 sayılı yasada belirtilen “sit” tanımı içinde yorumlanmasını kabul etmiş (Zeren, 1981) ve kentsel siti, “Yaşanılan kentlerin belli bir devirde belli bir kesiminde homojen olarak sosyal, ekonomik, kültürel durumunu yansıtan, özellikler veya tarihi veya bilimsel veya artistik veya arkeolojik veya etnografik veya edebi veya efsanevi önemi bakımından korunmaları ve değerlendirilmeleri gereken yerler” olarak tanımlamıştır. Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünün 26.01.1977 gün ve 196 sayılı genelgesiyle 1710 sayılı Eski Eserler Yasasının 8. maddesine göre yapılan saptama, belgeleme ve tescil işlemleri yurt düzeyinde yaygınlaştırılmış ve hızlandırılmıştır (Zeren, 1981).

1978’li yılların sonlarına doğru GEEAYK yaklaşık 30 kadar kentte sit koruma kararları almış ve imar planı uygulamasını durdurmuştur. Plan uygulaması durdurulan yerlerde “Sit Koruma- Geliştirme Planları” yapılmaya kadar tek tipte “Geçiş Dönemi Yapılanma Koşulları” adı altında bir tür geçici yönetmelik hazırlamaya başlamıştır. Bu uygulamaya göre sit içinde ruhsat almak için geçiş dönemi yapılanma koşullarına göre hazırlanan projeler Kültür Bakanlığının izni ile Belediye denetiminde uygulamaya konmuştur.

Türkiye’de 1967 yılında GEEAYK tarafından Venedik Tüzüğü benimsenmiş olmasına rağmen, ilkelerini hemen ve tam olarak uygulamaya koymak mümkün olamamıştır. Tarihi kentlerdeki kültür varlıkları tek tek tescil edilerek koruma altına alınırken, mevcut yasayla tarihi bir mahalleyi ya da sokağı korumak mümkün olamıyordu. Yasal düzenlemedeki bu önemli eksiklik nedeniyle ülkemizde kırsal ve kentsel sit niteliğindeki tarihi çevrelerin korunması çok gecikmiştir.

Dünyada sanat değeri taşıyan anıtsal yapıların korunmasından kent koruma düşüncesine geçiş, yerleşme dokusunu oluşturan öğelerin biçimsel ve tarihi değerlerin anlaşılmasından sonra olurken, Türkiye’de ise tarihi çevreyi bir bütün olarak koruyabilmek için gerekli yasal çerçeve ancak 1970’lerden sonra oluşturulabilmiştir. Avrupa’daki gelişmelerin Türk kamuoyuna aktarılması ve tarihi çevre koruma konusunda bilinçlenmenin artmasında üniversite öğretim üyelerinin yayınları, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu’nun kararları, UNESCO, ICOMOS, Avrupa Konseyi gibi kuruluşların kampanyaları etkili olmuştur. 08.02.1973 tarihinde uluslar arası çalışmalara katılan “Avrupa Konseyi Milli Komitesi” kurulmuştur. 9 Bakanlık ve 5 ilgili kuruluşun temsilcilerinin oluşturduğu komite; ülkenin ortak mimari miraslarına ilgi çekmek; tarihi ve estetik değer taşıyan mimari ve tarihi anıtları saptamak ve bunları korumak için gerekli önlemleri almak; korunan eserlere uygun işlevler sağlamak ve bu çalışmalar için bütçeye gerekli ödenekleri koydurmakla görevlendirilmiştir. Komite çalışmaları

ile değişik sosyal, kültürel, tarihsel ve ekonomik özelliklere sahip bölgelerde koruma projelerinin hazırlanması amaçlanmıştır (Tuncer, 1985).

Ayrıca, Türkiye uluslar arası alanda kısa adı ICOMOS olan, Uluslar arası Anıtlar ve Sitler Konseyine (International Council on Monuments and Sites) katılmış ve 1974 yılında ICOMOS Türkiye ulusal komitesi kurulmuştur. Bunun yanı sıra Atina, Venedik, Amsterdam Sözleşmeleri TBMM kararları ile yasallaşmıştır (Tuncer, 1985).

2.3. 1980-2004 Yılları Arasındaki Yasal Gelişim

1980’li yıllar “modernite projesinin” aşındığı (Tekeli, 1998) ya da yeniden yapılanmanın başlangıç noktası ve yabancılaşmanın yaşandığı (Dinçer, Akın, 1994) dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. 1980 yılı, Türkiye’nin bir kırılma noktası yaşadığı yılların başlangıcı sayılabilir. Bunu izleyen yıllardaki liberal ekonomi anlayışı, tüm kurumlarda etkisini göstermiştir. Türkiye yeni bir Anayasa ile yönetilmeye başlanmıştır. 1982 Anayasasında bir önceki Anayasa’da olduğu gibi, koruma konusunda hükümler yer almış, koruma yasal yaptırımlarla, kamu yararı adına gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. 1982 Anayasa’sının 63. Maddesi; Devletin tarih ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlayacağı, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirler alacağı belirlenmiştir.

Bu amaçla kentsel koruma çalışmalarında yetersiz kalan 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu, 21 Temmuz 1983 yılında yürürlükten kaldırılmış, yerine 2863 Sayılı “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla korunması gerekli taşınmaz kültür ve doğa varlıkları yeniden saptanmış ve GEEAYK kaldırılmıştır. 1987 yılında ise bu yasanın bazı maddelerindeki değişikliğe ilişkin 3386 sayılı yasa yürürlüğe girmiştir.

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nda "Anıt" kavramı değiştirilerek "Kültür Varlıkları" tanımlaması yapılmıştır. Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununa bağlı 1989 yılında Resmi Gazetede yayımlanan yönetmeliğin 1. Maddesi ile değişik adı Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmelikte şu tanımlar getirilmiştir.

- Taşınmaz kültür varlıkları: tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan yer üstünde, yer altında veya su altındaki korunması gerekli taşınmaz varlıkları,
- Taşınmaz tabiat varlıkları: jeolojik devirlerle, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait olup, ender bulunmaları veya özellikleri ve güzellikleri bakımından korunması gerekli yer

üstünde, yer altında veya su altında bulunan taşınmazları ifade eder.

Tarih öncesi ve sonrası devirlerin izlerini taşıyan taşınır ve taşınmaz varlıkların tümü; dönemin sosyal, kültürel, bilimsel, dinsel özelliklerini yansıtan, tarihsel bir olay ya da kişiyle doğrudan bağlantılı olan yapılar, özel bir mimari stil yaratan yapılar, güzel sanatlarla ilgili yapılar "Anıt" niteliği taşırlar.

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'ndaki tanımlamada ise Sit (1990); "Tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli medeniyetlerin ürünü olup, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan kent kalıntıları, önemli tarihi hadiselerin cereyan ettiği yerler ve tespiti yapılmış tabiat özellikleri ile korunması gerekli alanlardır" şeklinde açıklanmıştır. Bu tanımlamalara göre sit alanı¹¹, yalnız tarihi yapıların bulunduğu yöreler değildir. Doğal güzelliklerin, herhangi bir tarihi olayın cereyan ettiği yerlerin, daha önce insanların yaşadığı fakat günümüze kalıntıları kalmış bölgelerin hepsini içine almaktadır.

- Kentsel sit: mimari, mahalli, tarihsel, estetik ve sanat özelliği bulunan ve bir arada bulunmaları sebebiyle teker teker taşıdıkları kıymetten daha fazla kıymeti olan, kültürel ve tabii çevre elemanlarının (yapılar, bahçeler, bitki örtüleri, yerleşim dokuları, duvarlar) birlikte buldukları alanları,
- Tarihi sit: önemli tarihi olayların cereyan ettiği bu sebeple korunması gerekli yerleri,
- Arkeolojik sit: antik bir yerleşmenin veya eski bir medeniyetin kalıntılarının bulunduğu yer veya su altında bilinen veya meydana çıkarılan korunması gerekli alanları,
- Tabii sit: ilginç özellik ve güzelliklere sahip olan ve ender bulunan korunması gerekli alanları ve taşınmaz tabiat varlıklarını ifade eder.

2863 sayılı yasanın en önemli özelliklerinden birisi kentsel sit alanlarında planlı koruma kavramını getirmesidir. "Koruma Amaçlı İmar Planı" tanımı da bu yasa ile güncellik kazanmıştır. 2863 sayılı yasa uyarınca "Koruma Amaçlı Planların" Belediyeler tarafından

---

¹¹ Taşınır kültür varlıkları, taşınmaz kültür varlıkları, arkeolojik sit alanları, tarihi sit alanları, doğal sit alanları ve kentsel sit alanları Kültür Bakanlığı'nın sorumluluğunu yüklediği 6 önemli branştır. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, her ne kadar korunacak değerler için bir ayırım getirmişse de, tüm değerler için uygulamayı tek bir modele dayandırmıştır. Oysa, tarihi bir yapının, bir kentsel sitin, bir arkeolojik sitin korunması bilimsel ve teknik olarak, aynı zamanda uzmanlık alanı olarak da birbirinden çok farklıdır (Hersek, 2001).

yapılması gerekmektedir. Ancak, gerekli görüldüğünde Belediyeler Kültür Bakanlığı'ndan teknik ve parasal yardım alabilmektedir. Bazı kentlerde (İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Antalya vb) koruma amaçlı planlama çalışmaları, yerel yönetimlerin kendi bünyelerinde oluşturdukları birimler aracılığı ile yapılmış ve halen yapılmaktadır. Bu planlama çalışmaları esnasında, yerel yönetimler teknik yönden yetersiz oldukları için ihale etme ya da proje yarışması açarak koruma amaçlı planları elde etmektedirler. Kentsel sit alanlarında yapılan koruma amaçlı imar planları, kent imar planı ile bütünleşmek zorundadır. Bu güne kadar, kent uygulama imar planları ile koruma imar planının bütünleştirilmesi ve eş zamanlı hazırlanması sağlanamamıştır. Tekeli'nin de belirttiği gibi (1987), öncelikle toplumsal ve fiziki çevredeki değişimleri yaratan süreçler benimsenerek bu süreçlerin varlığına dayanan imar planı hazırlanmakta, daha sonra bu plandan bağımsız olarak salt korumacılık ölçütlerinin ağır bastığı koruma planı yapılmaktadır. Sorun bu noktada işlerlik kazanmakta ve birbirinden bağımsız olarak hazırlanan planların bütünleştirilmesi sağlanamamaktadır.

Dönemin kurumsallaşma açısından genel niteliği; kent parçalarındaki gelişmelerin farklı kurumlar ile yönlendirilmeye çalışılmasıdır. Belediyeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Orman Bakanlığı, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Çevre Bakanlığı, Arsa Ofisi kenti parçalara ayırarak üreten fakat birbiri ile bütünleştirmeyen bir bakış açısının ürünü olarak gelişmiştir (Dinçer, Akın, 1994). Vakıflar Genel Müdürlüğü ile T.B.M.M. bünyesinde yer alan Milli Saraylar Dairesi de koruma konusunda yetkili kurumlar arasındadır. Özellikle Vakıflar Genel Müdürlüğü, sahibi olduğu çok sayıda han, hamam, cami ve medrese gibi anıtsal nitelikli eserlerin tespit, tescil, onarım ve restorasyonlarını gerçekleştiren önemli bir kurumdur. Ayrıca aynı yörelerde İller Bankası, Kültür ve Turizm Bakanlığı birbiriyle bağlantısı olmayan çalışmalar da yapabilmektedirler. Bir yetki ve görev karmaşası olarak nitelendirilebilecek bu durum, yasal düzenlemelerle çeşitli kamu kurumlarının korumadan sorumlu olması ve yetki alanlarında çok çeşitli tarafların etkin olmasıyla süregelmektedir. Nitekim 2863 sayılı yasanın 10. Maddesi kültürel değerlerin korunmasında "Kültür Bakanlığını" sorumlu ve yetkili kılmıştır. Bakanlık 13.9.1989 günlü 379 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü ve Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile bu görevi yapmaktadır. Anıt eserlerin, taşınmaz kültür varlığı statüsünde olmasına karşın, bu eserlerden iki farklı genel müdürlüğün sorumlu olması, korumada kurumsal yapıdan kaynaklanan karmaşa ve sorunların, merkez teşkilatından itibaren başlamasının bir göstergesi olmuştur (Gültekin, 2001). Buna rağmen, Tarihi Kentler Birliği, Çevgön, TAÇ Vakfı, Çekül, Mimarlar Odası, Yerel Gündem 21 gibi sivil toplum örgütleri ile bazı finans, sanayi ve medya kuruluşları korumaya yönelik çabalarını sürdürmektedirler. Yasal çerçevede kendilerine yer bulamayan bu kuruluşların

yaptırım gücü bulunmamakta ve genellikle kendi imkanları ölçüğünde korunması gerekli tek anıt ölçüğünde onarım yaptırabilmektedirler.

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, kültürel ve doğal değerlerin korunması sorumluluğunu ağırlıklı olarak Koruma Yüksek Kurulu ve Koruma Kurullarına yüklemiştir. Bu sorumluluk kültür varlığının doğru tespit edilmesinden, doğru ve uygulanabilir koruma ve uygulama kararları alınmasına kadar çeşitli boyutları içermektedir (Avcı, 2001). Aslında bu yasa ile ilk kez merkezden yerele bir yayılma söz konusudur ki bu, merkezde Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ile Bakanlıkça belirlenen bölgelerde Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Bölge Kurulları kurulması şeklinde yansımasını bulmuştur. Bölge Kurulları, Yüksek Kurulun verdiği ilke kararlarına uymak koşuluyla uygulamaya yönelik karar almakla görevlendirilmişlerdir.

Koruma yasasında iki kavram söz konusudur. Bunlar;

- Tek yapı ölçüğündeki korunması gerekli kültür ve tabiat varlığı,
- Sitler.

2863 sayılı yasa ile, koruma faaliyetlerinin kapsamı tek yapı ölçüğünden kentsel çevre boyutuna doğru genişletilmiş, 3386 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıkları Kanununda tek yapı ve objelerin korunması ile ilgili ayrıntılı tanımlamalara da yer verilmiştir. Bununla birlikte sit alanlarının kentsel ölçekteki bir planla korunacağı vurgulanmış olup bu planın da “Koruma Amaçlı İmar Planı” olacağı ifade edilmiştir. Yasanın 6. Maddesi ve buna bağlı olarak 7. ve 8. Maddesi, tek yapı ölçüğündeki eserlerin korunması konularını kapsarken, 6. madde ve ilke kararları ile 17. Madde de sitlerle ilgili konuları kapsamıştır. Bu yasalarla bağlantılı olarak bugün ülkemizde bir kentsel sitin koruma ve uygulama çalışmaları, Kültür Bakanlığı’na bağlı Koruma Kurulları, yerel yönetimler, planlayıcı ya da planlama grubu ve halkın birbirleriyle dolaylı ya da dolaysız ilişkileriyle yapılmaktadır.

Kurullar hem tek yapı, hem de yerleşme ölçüğünde karar aldıkları halde bu kararların uygulanmasını takip edecek olanağa sahip değildir. Kültür varlıklarını onaylayan koruma kurulları bu uygulamaların denetimini şikayet gibi hususlar olmadığı takdirde izleyememektedir. Uygulama aşamasında, karar mercii olan koruma kurullarının kararları dışında Belediye devreye girmektedir. 1983 ve 1984 yıllarında çıkarılan yasalarla belediyelerin kaynaklarının önemli derecede artırılması, merkezi yönetimin denetiminin bir ölçüde de olsa azaltılması ve imar plan

yapımına ve onanmasına ilişkin yetkilerin belediyelere devredilmesi¹² kentleşme açısından önem kazanırken, metropoliten alanlarda iki kademeli bir belediye yönetimine geçilmiştir (Tekeli, 1998). Ancak, koruma imar planlarının tahammül edilebilir sürelerde elde edilememesi ve yerel yönetimlerin genellikle koruma planlarına karşı olmaları, korumada toplumsal/ekonomik uzlaşmayı engellemektedir (Gültekin, 2001). Belediyeden alınan ruhsatla uygulama yapılmakta ve denetim yine Belediye kanalıyla olmaktadır.

Gerek yapı, gerekse doku ölçeğinde korunacak değerlerin nitelik, durum ve ölçek açısından sunduğu çeşitlilik, korumada ortak yöntemler tanımlamasını güçleştirmektedir. Öte yandan kentsel sit alanları kendi içlerinde farklı yapı türlerini barındırdığından koruma kapsamı içinde çok çeşitli önlem türlerini bir arada düşünmek gerekmektedir. Bu çevreler yaşayan kentlerde sürekli değişme içinde olmakta, hatta durağan nitelikli veya koruma kararlarına konu olan bu alanlarda da bu değişimden söz edilebilmektedir. Bu nedenle, kentsel sit alanlarının farklı yapı türlerini barındırıyor olması farklı karar türlerini gerekli kılmaktadır. Farklı konularda getirilecek kararların dokunun barındırdığı yapı çeşitliliği göz önüne alınması ile korumanın içerik ve kapsamı değişecektir (Akçura, 1992). Aynı zamanda koruma planı politika ve stratejilerinin belirlenmesi de plancının önemle üzerinde durmasının gerektiği bir konu durumundadır. Koruma ile ilgili konu tek bir yapı için dahi olsa mutlaka bir genel planlamanın çerçevesinde ele alınması gereklidir. Oysa alınan plan kararları, yapı adası ölçeği ile sınırlı kalmaktadır.

Aslında tarihi çevre ve tarihi yapı koruma sorunu aynı zamanda bir kültürel örgütlenme, bilinçlenme, imge yaratma ve kamuoyu oluşturma sorunudur. Bu sorunun üstesinden gelmek halkın bilinçlenmesi ile mümkün olurken (Kuban, 1991), batı ülkeleri halkın katılımı ile korumanın gerçekleştirilmesine yasalarında yer vermiş ve çözüme bu şekilde ulaşmışlardır. Dernek, vakıf gibi tüzel kişilerin koruma olayında çok önemli yerleri vardır ve uygar olarak nitelenen ülkelerde, çoğu kez devlet kadar korumada etkin olabilmektedirler (Çeçener, 1995). Oysa, ülkemizde özellikle planlama ortamında yaşanan karmaşa o kentte yaşayanlarda büyük bir rahatsızlık yaratmaktadır. Bu karmaşa, farklı yasalarla, aynı kentte, aynı zamanda, bir yandan imar planı, diğer yandan bu plandan neredeyse bağımsız olarak koruma imar planları yapılması hatta varsa revize edilmesi ile açıklanabilir. Bu süreçte imar planları gelişme/modernlik adına,

---

¹² 6785/1605 sayılı yasaların yerini ise 1986 yılında çıkarılan 3194 sayılı "İmar Kanunu" almıştır. Bu kanun, yeni kavramsal yapının kurumsallaştırılmasının bir aracıdır ve kent planlarının elde edilmesinde tüm yetki ve sorumluluğu yerel yönetimlere devretmesiyle planlama geçmişi açısından tam anlamı ile devrim niteliği taşımaktadır (Dinçer, Akın, 1994).

koruma planları ise saklamak adına, genellikle “yer” in ve “yerleşik”lerin gereksinimleri yadsınarak üretilmekte (Gültekin, 2001), planlar benimsetilmemekte, planlama aşamasında katılım sağlanamamakta ve bir ekonomik model belirlenmemektedir. Ayrıca, yasayla alınabilen koruma kararlarının, kararlaştırılan yatırımların uygulanabilmesi için kültürel, teknik, ekonomik temel destek sağlanamadığından, koruma etkinliklerinde istenen başarı düzeyine ulaşılamamıştır.

2.4. 2004 Yılında Çıkarılan Yeni Koruma Yasası İle Başlayan Yasal Gelişim Süreci

Türkiye’de koruma kavramının tek anıt korumasından başlayarak kentsel alan korumasına ulaşması uzun bir sürece yayılırken, günümüzde uluslar arası koruma modellerine uygun bir norma ulaşması 14.07.2004 yılında çıkarılan 5226 sayılı “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” ile sağlanmaya çalışılmıştır. Bu yasa ile; bugüne kadar sözü edilmemiş yönetim alanı, yönetim planı, bağlantı noktası gibi yeni tanımlamalar oluşturulmuş, koruma planlaması içinde eylem alanlarının ve önceliklerinin belirlenmesi olanaklı hale getirilmeye çalışılmıştır.

Bu kanun koruma çalışmalarında, “Katılımcı Alan Yönetimi Modeli” ile yeni kaynak imkanı sağlaması, örgütlenme modelleri üretmesi, planlama etapları ile uygulamada görev alacak sorumlulukların belirlenmesi ve kullanıcı katılımı sağlanarak sürdürülebilir bir yönetim modeli elde etmeye çalışması açısından bugüne kadar çıkarılan koruma yasalarından ayrılmakta ve uluslar arası normlara uygun bir korumayı sağlayıcı nitelikte görülmektedir.

Yasa koruma uygulamalarında aynı zamanda; Belediyelerin, valiliklerin ve ilgili kurumların yanı sıra, söz konusu alanla ilgili meslek odalarını, sivil toplum kuruluşlarını ve plandan etkilenen hemşerilerin katılımını da sağlamaktadır. Özellikle bünyesinde koruma birimi kurarak tescilli yapılara bakım izni yetkisi ile belediyelerin korumadan sorumlu olmasının sağlanması daha önceki uygulamalardan çıkan karmaşayı en aza indirecek nitelikte olmuştur. Büyükşehir belediyeleri, valilikler, Bakanlıkça izin verilen belediyeler bünyesinde kültür varlıkları ile ilgili işlemleri ve uygulamaları yürütmek üzere sanat tarihi, mimarlık, şehir planlama, mühendislik, arkeoloji gibi meslek alanlarından uzmanların görev alacağı koruma, uygulama ve denetim büroları kurulması sağlanmıştır. Bu bürolar koruma bölge kurulları tarafından uygun görülen koruma amaçlı imar planı, proje ve malzeme değişiklikleri ile inşaat denetimi de dahil olmak üzere uygulamayı denetlemekle yükümlü olmuşlardır. Bu yasa aynı zamanda, korumanın gönüllü kuruluşlardan destek alması, vakıf ve derneklerin, akademik düzeyde bir katılımın sağlanması yolunu açması bakımından da oldukça önemlidir. Bu yasanın sağladığı dayanakla, koruma aşamalarında, Üniversitelerin bünyesinde yer alan çeşitli

bölümlerde görevli öğretim elemanlarının karar ve uygulamalarda katılımcı olarak yer alması sağlanabilecektir.

3. Sonuç:

Koruma yasaları, tek obje korumasından başlayarak giderek tek yapı ve sonrasında kentsel ölçeğe doğru yayılan bir gelişim süreci göstermiştir. Bu gelişim sürecinde;

- XX. Yüzyılla birlikte koruma ile ilgili kurumsal ve hukuksal altyapının oluşumu başlamış, koruma konusunda kurumsallaşmanın ilk adımının atılması ile “Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu” (GEEAYK) kurulmuştur.
- 1950’li yıllar ile kent planlamasının boyutu genişlemiş ve bunun sonucu olarak da akademik çevrelerde tartışılmaya başlanmıştır.
- 1970’li yıllarla birlikte koruma kavramı ölçeği genişleyerek sit alanı ölçeğine ulaşmış ve akademik duyarlılıklarla “Eski Eserler Yasası” çıkarılarak, Türkiye’deki taşınmazların saptama, belgeleme ve tescil işlemleri yapılmaya başlanmıştır.
- 1980’li yıllarla birlikte planlama ve korumada aktif rol üstlenecek kurumsallaşma başlamış, kentsel koruma ölçeğinde akademik çevreler bilimsel olarak uygulamaya katılmış ve dolayısıyla, koruma çalışmaları uluslar arası çalışmalarla paralellik göstermeye başlamıştır. Bu amaçla, “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası” çıkarılmış ve bu yasa ile Koruma Amaçlı İmar Planı kavramı ön plana çıkarılarak sit alanlarının ayrı bir planla yönlendirilmesi sağlanmıştır.
- 2000’li yıllarla birlikte planlama ve korumada aktif rol üstlenecek kurumsallaşma ve akademik çevrelerin bilimsel olarak uygulamaya katılımı devam etmiş, belediyeler de uluslar arası işbirliği ile kentlerin korunmasında öncü olmaya başlamış ve bu göstergelerin ışığında koruma 2004 yılından itibaren de 5226 sayılı yeni yasa ile daha sağlam temellere oturtulmaya çalışılmıştır.

KAYNAKLAR:

Akçura, N., 1972. Türkiye ve Eski Eserler, Mimarlık Dergisi. Sayı:8, İstanbul: 39-41.

Akçura, N., 1992. “Günümüzde Tarihi Koruma Konusunda Görüşler”, Mimarlık Dergisi, Sayı: 249, Ankara.

Akozan, F., 1977. Türkiye’de Tarihi Anıtları Koruma Teşkilâtı ve Kanunlar, D.G.S.A. Yayını, Sayı: 47, İstanbul: 24-52.

- Avacı, N., 2001. “Kültürel ve Doğal Mirasımızın Korunmasında Örgütlenme ve Koruma Sorunları”, Türkiye’de Risk Altındaki Doğal ve Kültürel Miras, TAÇ Vakfının 25. Yılı Anı Kitabı, TAÇ Vakfı Yayını, İstanbul.
- Bektaş, C., 1992. Koruma Onarım, YEM Yayınları, 1.B., İstanbul: 67.
- Bilgin, İ., 1996. Anadolu’da Modernleşme Sürecinde Konut ve Yerleşme, Tarihten Günümüze Konut ve Yerleşme Habitat II, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Çeçener, B., 1995, “Ülkemiz Taşınmaz Kültür ve Doğa Varlıklarını Koruma Olayı”, İstanbul’un Kültür ve İmar Sorunları, TMMOB Mimarlar Odası, İstanbul Büyükşehir Şubesi Yayını, İstanbul.
- Dinçer, İ. ve Akın, O., 1994, “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kapsamında Koruma Planı ve İdari Yapısı”, 2. Kentsel Koruma Yenileme ve Uygulama Kollokyumu, İstanbul, 127-131.
- Ekinci, O., 1997. Sanayileşme Sürecinde Kentsel Koruma ve Aydınlanma, Sanayi ve Sanat Sempozyumu Bildirisi, 15-17 Mayıs 1997, Ankara.
- Gültekin, T. N., 2001, “Türkiye’de Taşınmaz Kültür Varlıklarını Koruma Sürecinde Yaşanan Açmazlar”, Türkiye’de Risk Altındaki Doğal ve Kültürel Miras, TAÇ Vakfının 25. Yılı Anı Kitabı, TAÇ Vakfı Yayını, İstanbul.
- Hersek, C. M., 2001. “Ülkemizde Doğal ve Kültürel Mirasımızı Korumak Üzere Oluşturulmuş Kamu Kurumları İle Gönüllü Sivil Toplum Kuruluşlarının Organizasyon, Yetki ve Sorunları Hakkında Çözüm Önerileri”, Türkiye’de Risk Altındaki Doğal ve Kültürel Miras, TAÇ Vakfının 25. Yılı Anı Kitabı, TAÇ Vakfı Yayını, İstanbul.
- Kuban, D., 1991. Koruyucu Kent Yönetmesi ve Yerel Yönetimler, Mimarlar Odası, Ankara.
- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1990.
- Osmay S., 1998. 1923’ten Bugüne Kent Merkezlerinin Dönüşümü, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık Bilanço’98, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Salman, A., 1976. Taşınmaz Eski Eserlerde ve Etrafında Yapılacak İnşaata Uygulanması Gereken Hükümler, İmar ve İskan Bakanlığı, İstanbul.
- Tekeli, İ., 1985, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Kentsel Dönüşüm”, Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 4, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Tekeli, İ., 1987. “Kentsel Korumada Değişik Yaklaşımlar Üzerine Düşünceler”, Tarihi Kentlerde Planlama/Düzenleme Sorunları Türkiye 11. Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu, Edirne.
- Tekeli İ., 1998. Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık Bilanço’98, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Tuncer, O. C., 1985. Rölöve ve Restorasyon, D. Ü. Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Yayınları, Diyarbakır.
- Zeren, N., 1981. Kentsel Alanlarda Alınan Koruma Kararlarının Uygulanabilirliği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İ.T.Ü., İstanbul: 6-7.